

VÁSÁRHELY — ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZET

(A Tiszatáj körkérdésére küldött válaszok folytatása*)

SZÍJ REZSŐ

művészeti író, Budapest

Számomra a vásárhelyi művészet történetéből az első évek kulturális és anyagi háttere legalább oly izgalmas kutatási feladat, mint jelenkori kérdéseinek vizsgálata. Az előbbire a sok hozzászóló közül egyedül Almási Gyula Béla hozott elő anyagot a homályból. Csak használhat az ügynek annak tudomásulvétele, hogy mai szemmel nézve nemcsak Vásárhelyen, hanem más alföldi s azon túli városban is milyen pezsgő szellemi élet zajlott a századforduló táján. Szándékosan nem mondom „vidéki várost”, mindaddig, amíg a fővárossal szemben kisebbségi értelmet hordoz, amíg a kozmopoliták részéről a „provinciális” képzele társulhat hozzá. (Ha az ember Eperjestől Temesvárig, Szombathelytől Sepsiszentgyörgyig az akkori magyar városok kulturális életére gondol, nem is érti, hogyan alakulhatott ki ez a provinciális képzet, miért kellett Budapestnek oly értelmű kulturális központtá nőni, amilyenné a „pestmánia” növelte. Ismerem én azokat a tényezőket, amelyek miatt Budapest ma is fölényben van például a többi egyetemi várossal szemben; de már azt is látom, hogy nem mindenben, bár ezt még kevesen tudják.)

Almási Gyula Béla felsorolja, kik éltek a század első évtizedeiben Vásárhelyen, írók, publicisták, művészek. Leír egy könyvcímet, mintha ettől mindenki tudná, mit is rejt magában. A *Semper idem* c. kötetéről van szó, a vásárhelyi Gonda József könyvéről, amelyben valóban országos szinten szólnak meg a helyi problémák és szolgáltatnak becses adatokat egyebek közt Vásárhely művészetére vonatkozóan is. (Szerzőjét ugyan hiába keresed az Irodalmi Lexikonban, de ez ügyem zavarja azt, aki tudja, milyen hibáktól vehmes a lexikon első kötete.) A vásárhelyi Gonda könyvét az alföldi kultúra egy másik központjában, Békéscsabán munkálkodó fiatal, de európai látókörű Tevan Andor adta ki 1912-ben, akinek nyomdájához, kiadói munkásságához a Nyugat élgárdája, Ady Endre, Juhász Gyula, Nagy Lajos, Kosztolányi, Krúdy Gyula oly messzemenő reményeket fűzött, s nem is alaptalanul. Tevan véste a rajzot a *Semper idem* fedelére, s bocsátotta ki modern vágású betűkkel szedett könyv élén, Ignotus előszavával. Valamivel odább, egy alföldi faluban, Gyomán pedig Kner Izidor fia, Imre a vásárhelyi művészet kialakulásának idejében emeli európai színvonalra azt a nyomdát, amely a hazaiak közül egyedül szerzett magának — mindmáig — nemzetközi tekintélyt.

Ez a nagyvonalú kulturális élet, lapokkal, kiadványokkal, társaságokkal csak azért vált lehetségessé, mert akkor a „vidék”-nek önmaga léte kevésbé volt problematikus, s Nagyvárad vagy Győr nem érezte magát annyira vidéknek a fővárossal szemben, mint ma akár szomszédságában Szolnok, Tatabánya vagy Veszprém. Aki ismeri az urbanizációs folyamatot, ami a világ legcivilizáltabb államai-ban végbemege, a mindenütt megindult menekülést — a kulturális intézményeket sem kivéve — a nagyvárosok körengetegéből, az nem táplál kétséget az iránt, hogy e nálunk is megindult folyamat előbb-utóbb megszünteti Budapest aránytalanul nagy vezető szerepét bizonyos kulturális területeken, ahogyan néhány tudományban már meg is szüntette. Képzőművészeti téren nem kell sokáig várni a bekövetkezésére. Ennek érdekében mindaz döntően esik latba, amit *Vásárhelyi művészet*-nek nevezünk.

A vásárhelyi művészet számomra éppúgy nem a „vidék” művészete, mint ahogy nem az Nagybánya, Szolnok, Szentendre, Miskolc, Firenze, Velence művészete sem.

Azok közé sorolom magamat, akik — bár nem alföldi származásúak, de mégis az alföldi nép szemével is tudnak nézni és látni, ha „vásárhelyi művész” alkotásával találkozunk. Amint Radnóti sem volt alföldi, azonban sokszor idézett versében a lelki-szellemi azonosulásnak tökéletes példáját nyújtotta. A „vásárhelyi” művészethez ez a szemléletbeli azonosulás valóban elengedhetetlenül szükséges. Aki

* Az anyagtorlódás okozta kéthónapi szünet után folytatjuk a beérkezett hozzászólások közreadását. (A szerk.)

erre nem képes, igazat adok Almási Gyula Bélának, nem is képes megérteni ezt a fajta festői látásmódot, sem a tematikát, ami a megítélésben egyáltalán nem másodrendű motívum. Mert itt a tartalom egyben társadalmi mondanivaló is, jelképes erejénél fogva pedig képzőművészeti elem, s ha egy végtelen tájat látasz, egybefolyva az éggel, s az előtérben a gémeskútból csak a csupaszig ágafát, aláírva: Onéletrajz – lehetetlen nem gondolni – túl az egyéni sorson – egy történelmi átalakulásra, ami itt szükséges és szükségtelen velejáróival együtt lejátszódott. Ha ehhez nincs köződ, mit értesz az egészről? Ha közömbös, ami történt, e kép semmit sem mond a számodra, s akkor mihez kezdesz vele? Akinek társadalmi problémáink idegenek, az csak „képet” lát, a színek játékát, de elég ez? A vásárhelyi művészethez ennyi semmiképpen sem elég.

Vásárhelynek az az előnye, hogy rendelkezhet olyan távlattal, ami nélkül különben a napi divatok uszályába kerülne. Nem hiszem, hogy a fővárosi Váci utcai divatszalonokkal bármely képzőművész is fölvehetné a versényt. Annak sem látom értelmét, ha Vásárhely akármelyik művésze is azt akarná festeni, amit éppen tegnap festett valamelyik párizsi művész. Mindenekelőtt azt kell szem előtt tartani, hogy műalkotást csak művészi tehetséggel megáldott ember hozhat létre. Amit előidéző a természet a maga módján, vagy amit én is meg tudok festeni, aki nem születtem festőnek, ha szert tettem is némi gyakorlatra, ami tehát művészi tehetség nélkül született, az már eleve nem lehet művészet, műalkotás. Ebben valahogyan meg kellene egyezni, mert különben minden mérték kicsúszik a kezünk közül. (Az elvont művészettel némileg más a helyzet, de az nem tartozik ide.) A napi divatok, az irányzatok uszályába kerülünk, aminek jelzésére az izmus-sal végződő szavak már nem is elégségesek. Abban, hogy a művészet hitele az ilyen értelmezés révén az elmúlt években tovább szilárdult, a vásárhelyi művészet történeti érdemét elvitatni nem lehet.

Vásárhely művészetét eddig komolyság és társadalmi felelősségérzet jellemezte, s ezt mindenki méltányolja, aki a képzőművészeti alkotás mértékévé nem a legújabb divatot teszi. Ugyanakkor azonban más veszély is fenyeget. Olyasminek a *belemagyarázása*, ami ebben a művészetben sohasem volt, s ami hazai valóságként nem is igen kerülhet bele. Itt is a divatos jelszavak kísértének. A mítosz, a mágia, a folklór. Mitikus világképet, mágikus természetet, a folklór mesészerű világát kéri számon *programszerűen* ettől a művésztől, egyáltalán a művésztől, csak azért, mert a művészet ezek nélkül – állítólag – nem hordoz „korszerű filozófiai” tartalmat, azt hiszem, ez olyan emberek kívánsága, akik megengedhetik maguknak a zagya szemléletet, ami ha művekben realizálódna, úgy fordulnának ellenük, mint azok a szalonforradalmárok, akikről Sötér írt amerikai beszámolójában. Csak biztos hatalmi pozícióban, rizikó nélküli helyzetben ülő művészek részéről lehet ma „sikk” az a „forradalmi” magatartás, amivel mitikus világképet, mágikus természetet (csak nem a gionit?) és a folklór mesészerű világát kéri számon. Félreértés ne essék: mindezt lehet, csak furcsa kívánság olyan helyzetben s olyan pozícióból kívánni meg a vásárhelyiektől, amilyenben mindez egyelőre meg sem születhetik. S ha megszületne, a támadások özönét hívná ki maga ellen, mint mondtam, éppen azok részéről, akik ma ennek hiányával torpedózzák – különben jól álcázva magukat – ezt a művészetet.

A vásárhelyi művészettel kapcsolatban leírták a *sírva vigadást* negatívumként éppúgy, mint hiányát pozitívumként. Tehát megint a kijátszás eszközeül, a maiak szembeállításául az elődökkel szemben. Bizonyos frázisokat ki kellene küszöbölni a szóhasználatból, miután már nem azt értik rajtuk, amit kezdetben kifejeztek. Valamikor a *sírva vigadás* azt jelentette, hogy minden örömben belesajdul valami könnyesordító fájdalom. Később búsmagyarkodó ízek kapcsolódtak hozzá, már inkább vigadás nélkül. Nyilvánvaló, hogy elsődleges értelmében ma is igaz, de mivel ma már senki nem úgy érti, aki használja és hallja, mint kellene, legjobban félhagyni vele. Hazugságot szül, s nem vall tiszta szándékra, ha valaki Rudnayval, Tornyaival szemben használja negatív jelzőként. Egyik művésze sem a *sírva vigadás* talajából fakadt. Ahogy a gondba merült magyarok jellemző vonása sem a *sírva vigadás* volt, különben nem állna 3100 falunk, majdnem 70 városunk, házaival, palotáival, kastélyaival, váraival, egyetemeivel, kórházaival, tudományos és politikai intézményeivel és létesítményeivel, az ipariakat is ideértve. A paraszt, a munkás, az értelmiségi dolgozott, és nem *sírva vigadott*, vagy legalábbis nem abban a megvető értelemben, amiben használják azok, akik támadják vele azt, ami művészetünkben néha romantikusan múltat idéző, néha pedig nem ok nélkül pesszimista vonás. Korszerű formában sem más a tagadásnak ez az eszköze, akár Rudnayval, akár Kurucz D. Istvánnal kapcsolatban célozzanak is vele, mint a megosztás, a denúciálás egyik eszköze.

Hazudna a vásárhelyi művészet, ha nem venné tudomásul azt az alföldi, túlnyomóan agrár jelleget, amely motívumait és embereit kínálja a festőnek, s amelyhez például a tanyák hivatalos becslés szerint még 50–80 évig hozzá fognak tartozni. Arról nem is beszélve, hogy a világ négyötöde még agrár jellegű, ami már

önmagában kizárja azt, hogy ez a művészet nem szólhatna az emberiség nagy többségéhez.

Vásárhely ma már egyesít magában minden olyan irányzatot, amelynek képviselői a természetelvű művészet hívei. Az ábrázolásmód skáláját igen szélesre bővíti, de ettől nem kell félteni a vásárhelyi művészetet, amely szerves része a hazai s rajta keresztül az európai művészetnek, csak a külvilággal való megismertetésének feladatát saját kezébe kellene kapnia. Ebben a művészetben benne van az egész, a látványon alapuló művészet valamennyi irányzata. S ez éppúgy nem baj, mint ahogy nem lesz baj az sem, ha idővel az utóbbi években kialakult egység csoportokra bomlik, hisz ez a fejlődés csúcán elkerülhetetlenül bekövetkezik. Ekkor sem lesz más tennivaló, mint minden jelentkező tehetségnek biztosítani a lehetőséget az alkotómunkára.

A vásárhelyi művészet bizonyos fokig mindig függvénye marad a város, sőt az ország fejlődésének. A képzőművészet erős társadalmi, anyagi háttér nélkül nem töltheti be azt a szerepét, amit nehézségek ellenére kivívott magának. Vásárhely kulturális tekintetben korántsem az a pezsgő légkörű és szellemi alkotásokban oly gazdag város, mint a *Semper idem* esztendeiben volt. De művészete révén mégis fogalom, lassanként már a határokon túl is, s ez a város vezetőit a képzőművészeti kultúra területén különösen is kötelezi.

SZELESI ZOLTÁN

művészettörténet, Szeged

Érdeklődéssel kísértem végig a Tiszatáj hosszú cikksorozatát, mely a „Vásárhely — és a képzőművészet” c. szerkesztőségi körkérdésekre adott válaszokat tartalmazza. Az, hogy ebbe a sokrétű véleményciklusba csak most, a záró hozzászólások között kapcsolodom bele, semmi „utóljára csattan az ostor”-szerű szándékosság nincs. Csupán arról van szó, hogy vannak, akik gyorsan, talpraesetten ítélik meg dolgokat, és vannak olyanok is — mint jómagam —, akik bár együtt élnek, lélegzenek azzal, amiről mondani kellene valamit, de éppen a témával való azonosulásuk miatt megy nehezen, ez a kissé családon belülnek számító értékelés. Így aztán nem is annyira spontánul, mint inkább az egyes cikkek olvasása közben indult el bennem néhány korábban felvetett probléma elemzése és kiszélesítése.

Ilyen volt például a vásárhelyi művészettel szemben sokszor felhozott provincializmus vádja is. Szerintem, ha tudomásul vesszük azt a tényt, hogy napjaink képzőművészetében a szubjektív megnyilatkozásoktól a társadalmi elkötelezettségig, a valóság ábrázolásától az absztrakt irányzatokig minden közölnivaló és kifejezés mód, ha különböző intenzitással ugyan, de egyidejűleg él és hat; miért kellene a vásárhelyiek sajátos népi témavilágát provinciálisnak és az ennek megfelelő képi nyelvezetet korszerűtlennek bélyegezni, amikor a modern képzőművészet heterogén arculatú együttesébe minden tartalmi érdeklődés és formai törekvés szervesen beletartozik. Ennek elismerése mellett is igaz, hogy akiknél a hagyományos ábrázolás és a Tornyai-korabeli alföldi téma konvencionális szemléletté merevedett, nem képesek eléggé frissen reagálni a mai élet néha csak csírájában mutatkozó új jelenségeire. Ugy tűnik, hogy a vásárhelyiek általában jobban félnek az ember elgépiesedésétől mint mások, ezért a szabadban élő paraszton kívül másfelé ritkán fordulnak. Magatartásukhoz bizonynyal az is támogatást nyújt, hogy a falusi élet, a csönd, a növényzet és az állatok közelsége, a városi ember természet utáni nosztalgiajának jelképévé vált. Téves lenne azonban a vásárhelyi művészeknek abban bizniuk, hogy a társadalmilag, eszmeileg forrongó világtól, egy mesterségesen zárt szigetet teremtve, korunk égető kérdéseit elől ki tudják magukat vonni. Az egyetemes problémákat kikerülő magatartás helyett szembe kell nézniük napjaink dehumanizáló jelenségeivel, éppen annak érdekében, hogy biztosabban megőrizhessék művészetük etikai magaslaton tartott emberközpontságát.

A vásárhelyi festészettel foglalkozó egyes cikkek íróinak a modernséggel kapcsolatos tanácsait meglehetősen elméleti jellegűeknek találtam. Szerintem ugyanis a vásárhelyieket nemigen lehet olyan elvont szellemű, félabsztrakt művészekkel összehasonlítani, akik a paraszti világot a nagyvárosi ember gondolatainak megfelelően mítosszá formálták, s mondanivalóikat a költészet régióiba igyekeznek emelni. Ezekkel szemben a vásárhelyiek ábrázolásmódja valóságelvűbb, realiztikusabb, közvetlen élményeken alapulnak, nem pedig áttételesen utalnak az ottani nép tudatformáira. Mindez nem jelenti azt, hogy ők ne tartoznának a mai korszerű parasztábrázoló sorába, mint éppen a Budapesten lakó, de helyi gyökerű *Kurucz D. István*, *Vecsési Sándor*, *Szurcsik János* festők és a szobrász *Szabó Iván* — csakhogy néhány nevet említsünk. Ha tekintetbe vesszük azokat az elemeket,